

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ХОРТИНГУ

ISSN 2410-5317

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ХОРТИНГУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано в 2014 р.

Випуск 4

Частина 3

Київ
Видавець Паливода А. В.
2017

**Збірник наукових праць входить до Переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних наук
(наказ МОН України від 07 жовтня 2015 р. № 1021)**

Редакційна колегія:

- Бех І. Д. – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор
(головний редактор)
- Петрочко Ж. В. – доктор педагогічних наук, професор (заступник головного редактора)
- Артюшенко А. О. – доктор педагогічних наук, професор
- Беленька Г. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Болтівець С. І. – доктор психологічних наук, професор
- Діхтяренко З. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, голова науково-методичної колегії
Української федерації хортингу, майстер спорту України з хортингу
- Єрмоменко Е. А. – кандидат педагогічних наук, Заслужений тренер України, Майстер
спорту України міжнародного класу, президент Української федерації
хортингу, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України
- Зубалій М. Д. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
- Коновець С. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Круцевич Т. Ю. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
- Литвиненко А. М. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
- Грибан Г. П. – доктор педагогічних наук, професор
- Пристапа Є. Н. – доктор педагогічних наук, професор
- Пустолякова Л. М. – кандидат педагогічних наук
- Тимошенко О. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Тимчик М. В. – кандидат педагогічних наук, майстер спорту України з хортингу
- Федорченко Т. Є. – доктор педагогічних наук, професор
- Хатько А. В. – кандидат педагогічних наук, майстер спорту України з хортингу
- Чобітько М. Г. – доктор педагогічних наук, професор
- Півоварський Юліуш – почесний професор, PhD, ректор Вищої школи публічної і
індивідуальної безпеки „Апейрон“ (Польська Республіка)
- Порада Віктор – професор, доктор юридичних наук,
ректор Вищої школи в Карлових Варах (Чеська Республіка)
- Шортт Джеймс Джордж – президент Всесвітньої асоціації особистих охоронців (Ірландія)
- Кастлшортський
Юрчак Войтех – професор, PhD, Академія збройних сил ген. М. Р. Штефаника в
Ліптовському Мікулаші (Словацька Республіка)
- Рецензенти:**
- Волков Л. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Єжова О. О. – доктор педагогічних наук, кандидат біологічних наук, професор
- Оржеховська В. М. – доктор педагогічних наук, професор
- Присяжнюк С. І. – доктор педагогічних наук, професор
- Сичов С. О. – доктор педагогічних наук, професор

Т 33 Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – 658 с.

ISBN 978-966-437-427-6.

До збірника ввійшли наукові праці вітчизняних учених, аспірантів, тренерів з хортингу. Автори спрямували свій науковий пошук на багатоаспектне висвітлення шляхів щодо реалізації сучасних підходів у теорії і методиці хортингу – національного виду спорту України.

**УДК 37.02 : 796.85 (08)
ББК 74.202 : 75.715**

ISBN 978-966-437-427-6

© ІПВ НАПН України
© К. : Паливода А. В.

ОСНОВНІ МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕОБХІДНОЇ САМООБОРОНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

ЄРЬОМЕНКО Едуард Анатолійович

*Університет державної фіскальної служби України,
засновник хортингу, президент Української федерації хортингу,
чемпіон світу і Європи з єдиноборств, майстер спорту України
міжнародного класу, Заслужений тренер України*

Анотація. У даній науковій статті характеризується необхідна оборона і крайня необхідність застосування службово-прикладних прийомів хортингу в екстремальних умовах, проаналізовано аспекти правомірності застосування службово-прикладних прийомів фізичного впливу системи хортингу в екстремальних умовах соціального характеру у межах необхідної самооборони, методи та форми підготовки спортсменів із застосуванням засобів сучасного національного виду спорту хортингу та підходи до визначення сутності, змісту і завдань особистої оборони. Розглянуто напрями і критерії. Наголошується на необхідності підвищення техніко-тактичної підготовленості. Виділено елементи формування бойової готовності до змагань, функціональної підготовки спортсменів хортингу до виконання завдань тренера. Розглянуто технічні характеристики тренувального спорядження, яке використовують спортсмени на заняттях. Пропонується схема розподілу навантаження на тренуваннях із загальної та спеціальної фізичної підготовки спортсменів. Пропонується розширити розділи програми підготовки із загальної та спеціальної витривалості, швидкісно-силових якостей, використовувати методики підготовки спортсменів хортингу високої кваліфікації. Показані напрями підвищення функціональної, тактичної, психологічної підготовки, необхідної самооборони та можливі наслідки у разі її перевищення. Наголошується на необхідності вивчення законодавства України щодо можливості застосування прийомів хортингу в екстремальних умовах. Надано рекомендації щодо можливості застосування засобів і методів необхідної самооборони в екстремальних ситуаціях побутового характеру і непередбачуваних умовах життєдіяльності.

Ключові слова: необхідна оборона, крайня необхідність застосування прийомів, хортинг, службово-прикладні прийоми хортингу, екстремальні умови, самозахист особи.

Актуальність наукового дослідження. Життєдіяльність – це складний процес створення людиною умов для свого існування і розвитку, взаємопов'язаний з навколишнім природним середовищем і соціальною реальністю. Сучасна людина живе і діє як би в двох взаємопов'язаних світах – світі природи, на жаль, який неухильно стискається і зменшується під впливом людської діяльності, і світі соціуму, спільноти людей [1–9; 12–18]. Обидва ці світи найтіснішим і несподіваним чином взаємодіють між собою і вимагають до себе пильної уваги.

Створюючи умови для існування, задовольняючи свої потреби, людина постійно впливає на навколишній світ, тим самим викликаючи його протидію (фізичну, хімічну, біологічну, соціальну тощо).

У зв'язку з цим можна констатувати, що будь-яка сфера людської життєдіяльності є потенційно небезпечною, оскільки пов'язана з втручанням у ці взаємопов'язані світи і не завжди передбачуваною реакцією їх на це втручання [11].

Хортинг у рамках безпеки життєдіяльності особистості пов'язаний з вивченням закономірностей виникнення і розвитку загроз, небезпек і способів ефективного захисту від них соціуму (людини, його спільнот, людства) і навколишнього його середовища в будь-яких умовах життєдіяльності. В цьому проявляється соціальна спрямованість людського середовища, оскільки об'єктом небезпек і загроз виступає соціум, хоча суб'єктами можуть бути і природа, і техногенна сфера, і екологія. Однак є і безпосередньо соціальна

сфера безпеки життєдіяльності, коли і об'єктом, і суб'єктом небезпек і загроз виступає сам соціум, а небезпечними стають люди, які вирішили стати на шлях злочинної життєдіяльності. Адже не секрет, що саме людська життєдіяльність нерідко стає причиною багатьох небезпечних і надзвичайних ситуацій [10].

Виклад основного матеріалу. В теорії і методиці хортингу розглядається соціальна сфера життєдіяльності людини. Соціальні явища і процеси повні гострих, часом нерозв'язних суперечностей і катаклізмів, які сьогодні набувають глобального характеру. Це перш за все війни і військові конфлікти, нерівномірність соціально-економічного розвитку різних країн, стрімке зростання народонаселення, забруднення навколишнього середовища, забезпечення людства необхідними для нормальної життєдіяльності ресурсами (продовольством, прісною водою, джерелами енергії тощо). Негативні наслідки розвитку науки, техніки, інформатизації, поширення наркотиків і небезпечних захворювань (СНІД), зростання злочинності, екстремізму стали небезпечними для людей. Вкрай небезпечні форми набуває таке потворне явище сучасності, як міжнародний тероризм. Для того, щоб запобігти цим небезпекам і загрозам або знизити їх негативний вплив, необхідні зусилля як всього світового співтовариства, так і регіонів, держав, суспільств, а також кожної конкретної людини.

Роль соціальних аспектів життєдіяльності сьогодні зростає. Причому якщо природні катаклізми найчастіше об'єктивні і не залежать від волі людини, то небезпечні і надзвичайні ситуації соціального характеру, наприклад, війни, жорсткі побутові сутички, різного роду конфлікти (етнічні, конфесійні тощо), терористичні акти, масові заворушення, безпосередньо пов'язані з діяльністю людей і тому бувають більш небезпечні і руйнівні, оскільки носять свідомий, цілеспрямований, планомірний і упорядкований характер. У вирішенні нагальних проблем реформування українського суспільства величезне значення набуває культура його громадян, в тому числі і фахівців хортингу і силових структур, пов'язаних з проблемами безпеки, від яких багато в чому залежить успіх реформ і прогрес нашої держави.

В основі виникнення і розвитку небезпечних і надзвичайних ситуацій соціального характеру лежать суперечності, що серйозно порушують нормальне функціонування соціуму в різних сферах життєдіяльності – економічній, політичній, соціальній, міжетнічній, конфесійній та інших. Ігнорування цих протиріч, відхід від вирішення актуальних проблем сучасного суспільного розвитку як всього світового співтовариства, так і окремих держав і народів веде до самих непередбачуваних наслідків і катастроф – війн, бойових дії, військових протистоянь, воєнних конфліктів, соціальних вибухів та інших катаклізмів. У даний час серйозну небезпеку може становити міжнародний тероризм, перш за все в особі ісламського фундаменталізму. Живильним ґрунтом для нього є екстремізм і організована злочинність, що стали серйозною проблемою сучасного українського суспільства. Їх витoki криються в особливостях соціально-політичного та економічного розвитку України, викликаних зміною суспільно-політичної орієнтації суспільства і переходом до ринкових відносин [19–28]. Важливе значення тут мають і соціально-психологічні чинники.

Все вищевикладене дозволяє констатувати, що вивчення соціальних аспектів безпеки, надзвичайних ситуацій соціального характеру, способів їх запобігання, локалізації та ліквідації – одне з актуальних завдань підготовки фахівців, і перш за все тренерів та інструкторів з хортингу – національного виду спорту військовослужбовців та правоохоронців. Це обумовлено тим, що

саме фахівці в цій сфері покликані озброювати підростаюче покоління знаннями навичок самозахисту, правил безпеки, вміннями і навичками застосовувати їх у своїй повсякденній практичній діяльності, формувати у них психологію безпечної поведінки, культуру безпеки. Зрозуміло, що захистити людину від усіх загроз і небезпек неможливо, але допомогти їй оволодіти елементарними навичками безпечної поведінки цілком реально. У цьому полягає одне з основних завдань хортингу.

Злочинність – вельми складне суспільне явище, найбезпосереднішим чином пов'язане з суспільством, але разом з тим досить самостійне, здатне надавати на нього серйозний вплив, особливо в періоди соціально-політичної та економічної нестабільності або під впливом суб'єктивних факторів, обумовлених прорахунками в організації боротьби зі злочинними проявами. Загроза криміналізації суспільних відносин, що складаються в процесі реформування соціально-політичного устрою та економічної діяльності, – наголошується в Концепції національної безпеки України, – набуває особливої гостроти. Для успішної боротьби зі злочинністю першорядне значення мають сила і авторитет державної влади і консолідація суспільства і держави [29–38]. Щоб протистояти криміналу, звести до мінімуму наслідки злочинної діяльності, фахівцям хортингу необхідно знати причини, що її породжують, і сприятливі їй умови.

Концепція національної безпеки України визначає причини різкого зростання злочинності в країні в 1990-і роки як серйозні прорахунки, допущені на початковому етапі проведення реформ в економічній, військовій, правоохоронній та інших сферах державної діяльності, ослаблення системи державного регулювання і контролю, недосконалість правової бази і відсутність сильної державної політики в соціальній сфері, зниження духовно-морального потенціалу суспільства, що є основними факторами, які сприяють зростанню злочинності, особливо її організованих форм, а також корупції в Україні. Інакше кажучи, сучасна злочинність – це результат дії сукупних причин у різних сферах суспільного життя: політичній, економічній, соціальній, правовій, управлінській та духовно-моральній.

Зміни в державному устрої, формування ринкових відносин проводилися без підготовки, без продуманої стратегії і тактики реформ, системи забезпечення законності і правопорядку, не супроводжувалися прогнозуванням можливих негативних наслідків. Також не був врахований позитивний досвід країн з усталеними ринковими відносинами, соціально орієнтованою економікою і зрілими правовими відносинами. Більш того, без урахування української специфіки використовувалися зарубіжні моделі реформування. Форсування темпів роздержавлення і приватизації, пониження ролі держави і регулювання економічних процесів привели до різкого зростання особистого збагачення нерідко незаконними способами, сприяли появі нових форм і методів злочинної діяльності. Змінилися і ціннісні орієнтації значної частини населення України. Втратилася цінність продуктивної праці як джерела добробуту, відбулася підміна духовних цінностей, що сприяло посиленню криміналізації суспільства, особливо молодого покоління.

Самооборона та основні способи її забезпечення. У процесі своєї життєдіяльності людина нерідко потрапляє в такі ситуації, які вимагають від неї вміння постояти за себе, захистити свою честь, гідність, а часом здоров'я і навіть життя.

Право на самооборону – це невід'ємне право людини. Однак ним, як, власне, і будь-яким іншим, необхідно користуватися свідомо і адекватно ситуації. Щоб бути внутрішньо готовим захистити свою честь, гідність і фізичну недоторканність, будь-яка людина повинна мати уявлення про психологічні та фізичні аспекти різних ситуацій самооборони незалежно від часу і місця їх виникнення [39–47]. Разом з тим у того, хто обороняється і застосовує ефективні прикладні прийоми хортингу, має бути чітке і ясне уявлення про юридичні наслідки своїх дій, можливих адміністративних і кримінальних покарань. Це дозволить впевнено застосовувати для самооборони і захисту своїх близьких різні засоби та прийоми хортингу, в тому числі і різні види зброї.

Водночас, знання правових основ самооборони і відповідних юридичних норм не є гарантією безпеки в екстремальних ситуаціях, крім того, треба знати, які, крім прийомів хортингу, існують технічні засоби самооборони (газові балончики, електрошокери, холодна зброя тощо).

У цьому розділі теорії та методики хортингу розглядаються правові та психологічні основи самооборони, основні види та характеристики зброї, яку можна використовувати для особистого захисту, а також правові питання застосування зброї з метою самооборони.

Правові та психологічні основи самооборони за системою хортингу

Людина протягом свого життя потрапляє в різні екстремальні ситуації, в тому числі пов'язані з необхідністю захищати життя і здоров'я себе і своїх рідних та оточуючих або власне майно, сприяти правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку. У випадках, передбачених законом, допускається вдаватися до дій, що припиняють різного роду правопорушення, які становлять небезпеку для життя самої людини або інших осіб, завдають фізичну, майнову чи іншу шкоду. Такі дії є цілком правомірними і не тягнуть за собою кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності. Однак необхідно пам'ятати, що обставинами, які виключають відповідальність за заподіяння шкоди, Кримінальним кодексом України визнаються тільки – **необхідна оборона і крайня необхідність**. У зв'язку з цим, з метою уникнення будь-яких небажаних юридичних наслідків кожна людина, яка займається хортингом і володіє прийомами самооборони, повинна знати умови і порядок некараних законом дій в стані необхідної оборони, оскільки не виключено, що їй доведеться зіткнутися з такими ситуаціями [48–57].

Розглянемо, що собою являє необхідна оборона. Як уже підкреслювалося, захист від неправомірного посягання – природне право кожної людини. Про це з упевненістю сказано в Конституції України, що кожен має право захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом. Для характеристики цих способів в кримінальному праві введено поняття «необхідна оборона». У Кримінальному кодексі України (КК України) констатується, що не є злочином заподіяння шкоди особі, яка посягає на життя і здоров'я, в стані необхідної оборони, тобто при захисті особи або інших осіб, інтересів суспільства і держави, що охороняються законом, від суспільно небезпечного посягання, якщо це посягання було з насильством, небезпечним для життя того, хто обороняється, чи іншої особи, або з безпосередньою загрозою застосування такого насильства. У цій же статті закону говориться, що право на необхідну оборону мають у рівній мірі всі особи незалежно від їх професійної чи іншої спеціальної підготовки та службового положення.

Це право належить особі незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. І далі можна зазначити, що не є перевищенням меж необхідної оборони дії особи, яка обороняється, якщо ця особа внаслідок несподіванки посягання не могла об'єктивно оцінити ступінь і характер небезпеки нападу. Згідно КК України, перевищенням меж необхідної оборони визнаються навмисні дії, явно вони не відповідають характеру і ступеню суспільної небезпечності посягання.

Таким чином, відповідно до КК України необхідна оборона – це правомірний захист від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає. Однак для того, щоб шкоду, яка заподіюється нападнику, було визнано правомірною, необхідна оборона має відповідати ряду умов [58–65]. Умови правомірності заподіяння шкоди в стані необхідної оборони можуть ставитися до посягання і захисту. Розглянемо їх більш детально.

Заподіяння шкоди в стані необхідної оборони, що відноситься до посягання, визнається правомірним, якщо відповідає таким **умовам**.

1. Посягання повинно бути суспільно небезпечним. Таким є посягання, яке заподіює або здатне завдати шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам, тобто особі, суспільству і державі. При цьому не обов'язково, щоб посягання було злочинним. Нерідко бувають такі посягання, які із формально юридичних ознак не є кримінально караними, однак можуть стати серйозною загрозою для охоронюваних інтересів. Наприклад, посягання на життя і здоров'я з боку неповнолітніх, а також осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Необхідна оборона від таких посягань також допустима. Інша справа, що в цих випадках людина, що здійснює своє право на необхідну оборону, виходячи з моральних міркувань, має бути особливо уважною до меж реалізації необхідної оборони, прагнути до того, щоб заподіяти найменшу шкоду в подібній ситуації або постаратися ухилитися від посягань.

Особи, які займаються хортингом, впевнено володіють прийомами ведення сутички, і вживають усіх заходів для ухилення від посягання неповнолітнього (тікає, кличе на допомогу), заслуговує морального схвалення, а не засудження, оскільки подібна поведінка викликана не боягузством, а гуманними міркуваннями і граничною обачністю.

Особливого розгляду заслуговує питання про можливість необхідної оборони проти неправильних дій посадових осіб. Кримінальне право допускає необхідну оборону від будь-яких суспільно небезпечних дій посадових осіб, тобто таких, які завдають істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам або здатні завдати такої шкоди.

Необхідна оборона недопустима проти дій, які самі здійснені в стані необхідної оборони. У всіх випадках на необхідну оборону не може посилатися і той, хто своєю неправомірною дією створив ситуацію, при якій навколишні були змушені застосувати щодо нього будь-які насильницькі дії.

2. Наступна умова – наявність посягання. Для визнання існування цієї умови необхідно визначити початковий і кінцевий моменти посягання.

Початковим моментом посягання визнається як момент безпосередньо самого суспільно небезпечного посягання, так і наявність реальної загрози посягання. Особа має право захищатися за правилами необхідної оборони вже тоді, коли за нинішньою ситуацією видно, що посягання може негайно здійснитися, тобто коли виникає безпосередня загроза суспільно небезпечних

дій. Разом з тим, є неприпустимою необхідна оборона проти зазіхань, які очікуються в майбутньому.

Кінцевий момент посягання зв'язується з його закінченням. Посягання визнається закінченим, якщо загроза заподіяння шкоди тому, хто обороняється, минула. Заподіяння шкоди при цьому слід розглядати як вчинення розправи, акт помсти тощо. Однак тут необхідно відзначити, що судова практика виходить з того, що стан необхідної оборони може мати місце і після закінчення акту посягання, якщо з певних обставин справи про того, хто обороняється, не ясний момент закінчення посягання. Перехід зброї чи інших предметів, що використовувалися під час нападу, від нападника до того, хто обороняється, сам по собі не може свідчити про закінчення посягання.

3. Ще однією умовою правомірності необхідної оборони, що відноситься до посягання, є дійсність посягання. Дійсним вважається посягання, яке існує об'єктивно, в реальній дійсності, а не в уяві. Визнати посягання існуючим в реальності – значить встановити, що воно об'єктивно здатне завдати істотної шкоди правоохоронюваним інтересам [66–78].

Однак у судовій практиці зустрічаються випадки заподіяння шкоди в стані так званої уявної оборони, тобто оборони проти уявного, удаваного, але в дійсності неіснуючого посягання. Юридичні наслідки уявної оборони визначаються за загальними правилами про фактичну помилку:

1) якщо фактична помилка виключає умисел і необережність, то усувається і кримінальна відповідальність за дії, вчинені в стані уявної оборони, оскільки особа не тільки не усвідомлює, але в цій ситуації не має змоги і не може усвідомлювати, що суспільно небезпечного посягання немає;

2) якщо при мнимій обороні особа, яка заподіює шкоду уявному посягаючому, не усвідомлювала, що в дійсності посягання немає, сумлінно помиляючись в оцінці ситуації, обстановки, але за обставинами справи повинна і могла усвідомлювати це, відповідальність за заподіяну шкоду настає як за необережний злочин.

Слід мати на увазі, що уявна оборона і необхідна оборона припускають певні обов'язкові умови: необхідна оборона – наявність реального посягання; уявна оборона – вчинення дій, прийнятих за таке посягання.

У разі, якщо особа абсолютно безпідставно припустила, що на неї нападають, коли ні поведінку потерпілого, ні обстановка, що склалася, не давали їй ніяких реальних підстав побоюватися нападу, вона підлягає відповідальності на загальних підставах як за умисний злочин. У цих випадках дії особи не пов'язані з уявною обороною, а шкода потерпілому завдається внаслідок надмірної, нічим не виправданою підозрілості винного [79–87].

Умовами правомірності заподіяння шкоди в стані необхідної оборони, що відносяться до захисту, є наступні:

1. Якщо в стані необхідної оборони захищаються права та інтереси не тільки того, хто обороняється, а й інших осіб, суспільства і держави.

2. Якщо шкода може бути заподіяна тільки тому, хто посягає, але не третім особам. Відповідно до закону України, необхідна оборона допускається лише у відношенні самих осіб, які зазіхають. Якщо зазіхають кілька осіб, правомірним визнається шкода, заподіяна будь-якій з них, незалежно від ступеня її участі в посяганні. Однак, якщо при відображенні навіть реального посягання особа завдала шкоди не нападаючому, а комусь зі сторонніх, вона несе за це відповідальність.

Залежно від обставин її дії кваліфікуються як необережне, а іноді і як умисне заподіяння шкоди.

Слід підкреслити, що закон, передбачаючи право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, не передбачає обмежень в частині, що стосується характеру заподіяння шкоди. Тому при необхідній обороні тому, хто посягає, може бути заподіяно найрізноманітнішої шкоди: життю, здоров'ю, свободі, честі, гідності, власності тощо. В юридичній практиці зустрічаються випадки, коли, наприклад, особа, яка обороняється, забирає і ламає рушницю, якою зазіхач намагався скоїти вбивство, або вбиває собаку, яку на нього нацькував власник. Сюди ж можна віднести і факт пошкодження автомашини співробітником ДАІ, коли її власник не зупиняється за наказом інспектора. Причому, відповідно до Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана в стані захисту від суспільно небезпечного посягання, відшкодуванню не підлягає, якщо при цьому не були перевищені межі необхідної оборони.

3. Ще однією умовою необхідної оборони в контексті захисту є відсутність перевищення меж необхідної оборони. Таким перевищенням визнаються умисні дії, що явно не відповідають характеру і ступеню суспільної небезпечності посягання. Необхідно особливо підкреслити, що мова йде не про всяку, а саме про явну, тобто надмірну невідповідність засобів захисту характеру і небезпечності посягання. Проста, тобто не явна (не надмірна) невідповідність не означає перевищення необхідної оборони, оскільки кримінальний закон дозволяє при необхідній обороні заподіяти більшу шкоду, ніж той, який загрожує правоохоронюваним інтересам. Така відповідність або невідповідність визначається перш за все зіставленням важливості інтересів, що захищаються, і того, чому або кому заподіюється шкода.

При вирішенні питання про наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони враховуються відповідність або невідповідність засобів захисту і нападу, характер небезпеки, що загрозувала тому, хто обороняється, його сили і можливості щодо відображення посягання, а також всі інші обставини, які могли вплинути на реальне співвідношення сил зазіхача і того, хто захищається (кількість тих, хто посягали і оборонялися, їх вік, наявність зброї, місце і час посягання тощо).

При вчиненні посягання групою осіб, той, хто обороняється, має право застосувати до будь-якого з нападників такі заходи захисту, які визначаються ступенем небезпеки і характером дій усієї групи. Причому ні кількість нападників і тих, що захищаються, ні наявність зброї у тих чи інших само по собі не має вирішального значення. Щоб визначити, чи було допущено перевищення меж необхідної оборони, слід враховувати і психічний стан того, хто обороняється. Потрібно мати на увазі, що в стані душевного хвилювання, викликаного посяганням, не завжди можна точно зважити характер небезпеки і обрати співмірні адекватні засоби захисту.

Для деяких категорій громадян необхідна оборона становить їх правовий обов'язок. Так, в службові обов'язки співробітників поліції і ряду інших правоохоронних органів і силових структур входить припинення злочинних посягань, проте правила застосування необхідної оборони для них ті ж, що і для всіх громадян.

Заподіяння шкоди в умовах перевищення меж необхідної оборони істотно знижує суспільну небезпечність вчиненого злочину тим, хто обороняється.

Тому КК України передбачає пом'якшення покарання для тих осіб, які вчинили подібні злочини.

Говорячи про право людини на необхідну оборону, хотілося б підкреслити, що це право служить інтересам запобігання і припинення злочину. Однак, як правило, громадяни рідко вдаються до нього, побоюючись кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони. В основному це відбувається через правову безграмотність і незнання своїх прав.

Як уже зазначалося, в разі необхідної оборони правомірним є заподіяння шкоди тільки певній особі, яка вчиняє суспільно небезпечне посягання [88–99]. Однак існує обставина, при наявності якої правомірним визнається заподіяння шкоди і стороннім особам. Така обставина, відповідно до закону, є крайньою необхідністю; її можна визначити як усунення небезпеки, що загрожує правам і інтересам особистості, суспільства і держави шляхом заподіяння шкоди комусь зі сторонніх фізичних чи юридичних осіб.

Кримінальний Кодекс України про це говорить, що не є злочином заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі і правам даної особи чи інших осіб, охоронюваним законом інтересам суспільства або держави, якщо ця небезпека не могла бути усунута іншими засобами і при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Як і у випадку необхідної оборони, для визнання наявності стану крайньої необхідності слід дотримуватися ряду умов, що відносяться до характеру усунення небезпеки і до дій з її усунення.

Умовами правомірності заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, що відносяться до створення небезпеки, є наступні.

1. Небезпека, для усунення якої відбуваються дії в стані крайньої необхідності, може бути викликана поведінкою людини, проявом стихійних сил природи, нападом тварин і іншими обставинами (пожежами, катастрофами поїздів, аваріями на трубопроводах, несправністю механізмів тощо), а не тільки суспільно небезпечними діями фізичних осіб, як це має місце при необхідній обороні.

Так, наприклад, стан крайньої необхідності в обороні виникає при пожежі поблизу життєво важливих об'єктів, причинами якої можуть бути навмисний підпал або необережне поводження з вогнем з боку окремих осіб, коротке замикання в електропроводці (несправність механізму), удар блискавки (дія стихійних сил природи) тощо. Щоб запобігти поширенню вогню на зазначені об'єкти, пожежні та інші люди, діючи в стані крайньої необхідності, розбирають будівлі, що перебувають між осередком пожежі та цими об'єктами. Хоча умисне пошкодження або знищення цих будівель утворює склад злочину, особи, які беруть участь в гасінні пожежі, не повинні нести за це відповідальність, якщо ними були дотримані інші необхідні умови правомірності своїх дій.

Знищення нападаючої тварини може бути скоєно в стані крайньої необхідності, якщо нападає дикий звір або домашня тварина, і це чинне без втручання людини. У тих випадках коли, наприклад, собака нацьковується господарем, то виконавцем суспільно небезпечного діяння виступає він, у зв'язку з чим знищення домашньої тварини здійснюється в порядку необхідної оборони, тобто особі, яка вчиняє суспільно небезпечне посягання, наноситься майнова шкода шляхом знищення собаки.

Такий же стан необхідної оборони настає і при знищенні нападаючої тварини, що вирвалася на волю внаслідок недбалості господаря, сторожа, адміністрації зоопарку тощо.

Джерелами небезпеки в ряді випадків можуть бути патологічні фізіологічні процеси, що протікають в організмі людини, небезпечні для її життя і здоров'я (хвороба, голод, крайня потреба тощо). В юридичній практиці відомі випадки, коли особи, що заблукали в тундрі або тайзі і залишилися без продуктів, були змушені розкривати склади геологічних експедицій або мисливців і вилучати частину продовольства, щоб не померти з голоду. Такі ситуації судом розглядаються як стан крайньої необхідності.

Аналогічний стан може виникнути і в процесі здійснення права на необхідну оборону або затримання злочинця. Наприклад, злочинці захопили заручників і утримують їх в приміщенні, що належить будь-якій фізичній або юридичній особі. З метою припинення суспільно небезпечного посягання, звільнення заручників та затримання злочинців співробітники правоохоронних органів або приватні охоронці проникають у приміщення, пошкоджуючи при цьому в залежності від ситуації, що складається, вікна, двері, стіни, підлогу або стелю.

Тут майнова шкода спричиняється не тим, хто посягають, а власнику приміщення. Значить, така шкода не може розглядатися як заподіяна в стані необхідної оборони. На неї поширюються правила, що відносяться до заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності. У той же час шкода, заподіяна в даній ситуації самим посягаючим, повністю вкладається в рамки необхідної оборони.

Можна навести й інший приклад, коли для зупинки транспортного засобу, яким керує порушник правил дорожнього руху, який не виконав вимогу працівника дорожньої поліції зупинитися, інспектор ДАІ має право використовувати вогнепальну зброю або спеціальні засоби. При цьому транспортному засобу може бути завдано шкоди, іноді досить значної. Дії співробітника поліції по відношенню до порушника відбуваються в стані необхідної оборони. Як необхідна оборона має оцінюватися і пошкодження автомашини, якщо вона належить самому порушнику. Однак, іншого підходу вимагає оцінка пошкодження транспортного засобу, який належить не порушнику, а іншій юридичній або фізичній особі. Така ситуація виникає, якщо порушник користується чужою автомашиною тимчасово, наприклад на умовах прокату, або працює в якості водія на автомашині, що належить державній, громадській або приватній організації, або порушник викрав даний транспортний засіб. У таких випадках пошкодження транспортного засобу не охоплюється поняттям «необхідна оборона», оскільки збитки спричиняються не порушнику, а власнику транспортного засобу. Збиток має розглядатися з урахуванням умов правомірності заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності.

2. Умовою правомірності заподіяння шкоди, що належить до створення небезпеки, є те, що небезпека повинна бути безпосередньою, тобто такою, якої вже заподіяно, або заподіюється збиток, якщо не вжити заходів щодо її усунення. Неприпустимі дії з заподіянням шкоди для усунення небезпеки, яка не виникла або вже минула. У раніше наведених прикладах неприпустимим є заподіяння шкоди до початку пожежі або після її закінчення.

3. Третя умова правомірності подібного роду заподіяння шкоди полягає в тому, що небезпека повинна бути дійсною, тобто реально існуючою, а не уявною.

Якщо шкода здійснена особою в стані уявно існуючої крайньої небезпеки, особа, яка завдала шкоди, несе за неї кримінальну або адміністративну відповідальність у залежності від встановленої форми її провини.

Умовами правомірності заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, що відносяться до дій щодо усунення небезпеки, виступають наступні.

1. Надзвичайний характер дій щодо усунення небезпеки. На відміну від випадків необхідної оборони, в обставинах крайньої необхідності засоби для усунення небезпеки вельми обмежені. Якщо є можливість усунути її іншими засобами, тобто без заподіяння шкоди, то стан крайньої необхідності відсутній, і нанесення збитку визнається неправомірним і тягне за собою відповідну кримінальну або адміністративну відповідальність. Тільки в тих випадках, коли заподіяння шкоди є єдиним способом запобігти небезпеці або уникнути її, можна говорити про наявність крайньої необхідності і про вимушене, правомірне нанесення збитку, що не несе за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності.

2. Шкода заподіюється третім, тобто стороннім особам (фізичним чи юридичним), а не тим, хто створив небезпеку, оскільки заподіяння шкоди особі, яка створила небезпеку, здійснюється в стані необхідної оборони. У наведеному раніше прикладі з пожежею можна побачити, що в разі розбору будівлі, що знаходиться між осередком пожежі та важливим об'єктом, шкода причиняється не винуватцю пожежі, а власнику будівлі, який може не мати ніякого відношення до події. Те ж саме відноситься до пошкодження майна третіх осіб при звільненні заручників, зупинку транспортного засобу з порушником тощо.

Можливе заподіяння шкоди третім особам і при нападі тварин, в тому числі і диких. Так, наприклад, полювання на хижих тварин з Червоної книги заборонене, однак захист від їх нападу відбувається в стані крайньої необхідності, тому той, хто захищався від такого нападу, має бути звільнений від відповідальності за порушення правил полювання. Слід також мати на увазі, що під час нападу тварин небезпека не завжди усувається тільки шляхом їх знищення. Іноді подібні напади змушують людей для усунення небезпеки заподіювати шкоду стороннім особам, наприклад їх майну, яке використовується при відбитті нападу або для його запобігання.

3. Відсутність перевищення меж крайньої необхідності. Кримінальний Кодекс України говорить, що перевищенням меж крайньої необхідності визнається заподіяння шкоди, яке явно не відповідає характеру і ступеню загрози, небезпеки і обставин, при яких небезпека усувалася, коли зазначеним інтересам було заподіяно шкоди рівної або більш значної, ніж відвернена. Таке перевищення тягне за собою кримінальну відповідальність лише у випадках умисного заподіяння шкоди, і завдана в стані крайньої необхідності шкода має бути обов'язково менш значною, ніж відвернена, а не рівною і тим більше не більшою.

Це правило впливає з попередньої умови, і його суть полягає в тому, що, оскільки шкода заподіюється стороннім особам, неприпустимо, щоб вони понесли більший збиток, ніж той, який міг бути заподіяний виниклою небезпекою, або навіть рівний цьому можливому збитку. З двох зол має бути обрано менше. У раніше наведених прикладах це правило простежується досить рельєфно: пошкодження будівлі для запобігання більшій шкоді, якої би завдало подальше поширення пожежі; ліквідація тварини або пошкодження майна, щоб уникнути травм або загибелі людей тощо.

Тема самооборони у нашій країні є вкрай актуальною. Криміногенна обстановка з кожним роком стає все гірше. Правоохоронні органи не в змозі забезпечити абсолютний правопорядок на вулицях. Певна кількість грабежів та розбійних нападів все рівно відбувається. Наприклад, останнім часом в Дніпровському районі міста Києва, за повідомленням поліції, розшукується маніяк за скоєння тяжких злочинів. На його рахунок вже як мінімум 4 напади. Тому, у теорії та методиці хортингу розглядаються питання необхідності вивчення і пояснення – що мається на увазі під поняттям «необхідна самооборона» з точки зору законодавства України.

Досить часто доводиться чути від пересічних громадян, що необхідна самооборона – це коли на тебе напали з ножом і ти маєш право захищати себе тільки з ножом. І якщо напали з ножом, а ти використовуєш пістолет – то це перевищення меж необхідної оборони. Але це уявлення є **хибним**. **Необхідна оборона** – це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, **якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони**.

При вирішенні питання щодо наявності необхідної оборони, суд має оцінити наявність суспільно небезпечного посягання й акту захисту та встановити співвідношення захисту небезпечності посягання (ВС/ККС № 490/11155/14-к від 20.11.2017 р.). **До критеріїв визначення правомірності необхідної оборони належать:** наявність суспільно небезпечного посягання, його дійсність та об'єктивна реальність, межі захисних дій, які б не перевищували **меж необхідності**, а шкода особі, на яку здійснює посягання, не перевищувала б ту, яка для цього необхідна (Постанова Верховного Суду України). Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118, 124 ККУ.

Слід зазначити, **що не є перевищенням меж необхідної оборони** і не має наслідком кримінальної відповідальності застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає (ч. 5 ст. 36 ККУ).

Для виникнення стану необхідної оборони необхідна наявність реального посягання на охоронювані законом права та інтереси особи, яка захищається, або іншої особи (ВС/ККС № 211/2852/16-к від 25.07.2017 р.)

Закон України передбачає винятки із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, яка захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду посягаючому. Цими винятками є – напад озброєної особи, напад групи осіб або протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення. У таких випадках шкода, заподіяна особі, яка посягає, не обмежена ніякими межами, аж до позбавлення посягаючого його життя.

Тобто, особа має право застосовувати зброю або будь-які інші засоби чи предмети для захисту себе, у разі якщо: на неї напала озброєна особа або група

осіб; якщо до її помешкання протиправно проникли невідомі люди і становлять небезпеку їй та члена її сім'ї, і це не буде перевищенням меж необхідної оборони і не матиме наслідком кримінальної відповідальності.

Знайте – у спортсмена хортингу є повне право на захист себе та своїх рідних.

Безпека – одна з основних потреб людства – набуває сьогодні актуального значення. Її забезпечення вимагає врахування різних аспектів життєдіяльності людей: соціальних, економічних, політичних, технічних, військових, інформаційних, екологічних тощо.

Геополітична ситуація, що склалася на рубежі століть, вимагає переосмислення змісту і структури безпеки. В даний час в Україні йде процес осмислення нових підходів до забезпечення безпеки не тільки держави, а й суспільства, особистості. Свідчення цього – розробка і прийняття Концепції національної безпеки України, Воєнної доктрини, Доктрини інформаційної безпеки, нових законів і урядових постанов, що регулюють проблеми безпеки. У цих документах підкреслюється, що зміст політики забезпечення безпеки в Україні диктується складнощами в різних сферах суспільного життя, наявністю гострих соціально-політичних, економічних, демографічних і екологічних проблем.

Історично склалося так, що в Україні в основному розвивалися такі види безпеки, як державна, військова, технічна і деякі інші, в той час як соціальна безпека залишалася в тіні. Її ігнорування дорого обійшлося і державі, і суспільству, не кажучи вже про окремих людей. Надзвичайні ситуації соціального характеру не раз стрясали нашу країну. Це і революції, і війни, і екстремізм різного ґатунку, і кримінал, і економічні потрясіння, і екологічні загрози. Зараз ставлення до проблеми соціальної безпеки поступово змінюється, про що свідчать поряд з іншим включення в освітні стандарти такої дисципліни, як «Хортинг», і підготовка фахівців у сфері хортингу в ряді закладів вищої освіти України.

Разом з тим необхідно відзначити, що і сьогодні тривають наукові дискусії з теоретичних і практичних аспектів безпеки життєдіяльності людини. У сучасній літературі існують різні точки зору і погляди на її предмет, сутність і зміст. Однак при всій їх різноманітності було виявлено деякі найбільш животрепетні проблеми безпеки, що носять яскраво виражений соціальний характер.

По-перше, проблеми, пов'язані з тероризмом, який набув загрозливого характеру не тільки в масштабах окремих країн, регіонів (Крим, Донбас тощо) і став серйозною загрозою національній безпеці України, але і в планетарному масштабі, що викликає нагальну необхідність об'єднання зусиль всього світового співтовариства в боротьбі з ним.

По-друге, зростання екстремізму, який, на жаль, стає реальністю сучасної України. Його небезпека для поліетнічного і поліконфесійного українського суспільства посилюється тим, що витoki цього соціального явища криються в ксенофобії, націоналізмі і релігійній нетерпимості. До того ж саме екстремізм – поживний ґрунт для тероризму і регіональних військових конфліктів.

По-третє, проблеми криміналізації і наркотизації українського суспільства, що викликають серйозну стурбованість як української, так і міжнародної громадськості і вимагають ефективних заходів щодо їх локалізації. Ці вкрай небезпечні соціальні явища сучасності викликають нагальну потребу їх пильного вивчення, прогнозування масштабів їх поширення та профілактики,

а також вироблення стратегії, тактики та основних напрямів боротьби з ними як на загальноукраїнському, так і на міжнародному просторі.

По-четверте, проблеми, зумовлені становленням інформаційної цивілізації, що вимагає пошуку нових шляхів безпеки в умовах переходу України до інформаційної стадії розвитку.

Можна констатувати, що поряд зі становленням нової української державності в даний час формується і нова модель забезпечення її безпеки. Причому відбувається зміна пріоритетів від орієнтації на забезпечення державної і військової безпеки до гармонійного забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави. Важливе місце в цій моделі безпеки України займає безпека життєдіяльності особистості, на охороні якої стоїть система хортингу.

Складність і невирішеність багатьох проблем безпеки, розширення спектра загроз обумовлюють необхідність вирішення низки актуальних завдань, таких як пошук науково обґрунтованих варіантів забезпечення безпеки життєдіяльності, визначення місця і ролі в ній соціальної безпеки, розробка форм, методів і способів захисту від надзвичайних ситуацій соціального характеру, а також підготовка кваліфікованих кадрів, озброєних найсучаснішою системою знань щодо позначених проблем.

Висновок. Право на самооборону є невід'ємним правом будь-якої людини. Однак користуватися ним необхідно свідомо, правомірно і адекватно ситуації, чітко і ясно розуміючи умови, порядок і межі своїх дій як в стані необхідної оборони, так і в разі крайньої необхідності. Це допоможе захистити того, хто захищається, від можливих непорозумінь із законом. Щоб бути внутрішньо готовим захистити свою честь, гідність і фізичну недоторканність, спортсмен хортингу повинен мати уявлення про психологічні та фізичні аспекти різних ситуацій самооборони, юридичні наслідки своїх дій. Це дозволить впевнено застосовувати різні засоби самооборони для власного захисту і для захисту своїх близьких. Водночас, одне лише знання психологічних, фізичних і правових основ самооборони не є гарантією безпеки в екстремальних ситуаціях. Поряд з цим необхідно мати уявлення про сучасні технічні засоби, а також види зброї, що дозволяють людині захистити свою честь, гідність і фізичну недоторканність. Тематика самооборони зачіпає інтереси всіх груп населення, але найбільш значущою вона є для фахівців в сфері забезпечення безпеки життєдіяльності, людей, які досконало володіють прийомами хортингу.

На відміну від необхідної оборони, що заподіяна тому, хто посягає на життя і здоров'я особи, шкода не підлягає відшкодуванню, за крайньої необхідності, відповідно до Цивільного кодексу України, вона має бути відшкодована або особою, яка її завдала, або особою, в інтересах якої діяли для усунення небезпеки, що їй загрожувала. Проте суд має право за певних обставин повністю або частково звільнити цих осіб від відшкодування шкоди.

Таким чином, діючи в умовах екстремальних ситуацій, людина, яка володіє прийомами хортингу, має право на самооборону для захисту честі, гідності та фізичної недоторканності. Однак при цьому вона має чітко і ясно знати умови, порядок і межі своїх дій як в стані необхідної оборони, так і крайньої необхідності, що допоможе їй уникнути непорозумінь із законом України. Разом з тим необхідно пам'ятати, що одного знання законів недостатньо, щоб захистити себе від можливих небезпек. Не менш важливе значення в екстремальних ситуаціях має знання сучасних засобів захисту та вміння правильно і на законних підставах ними користуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Д. С. Параметри індивідуальних функціональних можливостей хортингістів / Д. С. Андрійчук, Е. А. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 146–162.
2. Бабурнич С. А. Рекомендації для батьків щодо виховання юного спортсмена хортингу / С. А. Бабурнич, Е. А. Єрьоменко, О. М. Гречаний // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 120–138.
3. Близнюк О. В. Дослідження сенсорно-рухових реакцій організму юних хортингістів на навчальні навантаження / О. В. Близнюк, Е. А. Єрьоменко, І. М. Самоха // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2016. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 116–132.
4. Вехтев В. В. Сімейне середовище у вихованні юного спортсмена хортингу / В. В. Вехтев, Е. А. Єрьоменко, О. М. Гречаний // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 102–119.
5. Вишницький І. О. Застосування прийомів боротьби у різних видах єдиноборств / І. О. Вишницький, Е. А. Єрьоменко // Збірник наукових статей. – Дніпро : ДДФКіС, 1996. – С. 57–72.
6. Волинець Н. М. Педагогічні умови військово-патріотичного виховання старшокласників засобами хортингу / Н. М. Волинець, Е. А. Єрьоменко, Д. М. Самоха // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 328–342.
7. Гречаний О. М. Хортинг та його оздоровча програма / О. М. Гречаний, Е. А. Єрьоменко, С. А. Карасевич // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 171–183.
8. Гречаний О. М. Хортинг у забезпеченні соціокультурних можливостей людини / О. М. Гречаний, Е. А. Єрьоменко, С. А. Бабурнич // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 38–58.
9. Демчук С. Р. Хортинг як рекреаційний засіб оздоровлення людини / С. Р. Демчук, Е. А. Єрьоменко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 89–107.
10. Дородний Л. М. Оволодіння технікою боксу для успішної тренувальної діяльності у спортивних єдиноборствах / Л. М. Дородний, Е. А. Єрьоменко // Збірник наукових статей. – Дніпро : ДДФКіС, 1996. – С. 178–185.
11. Дорошенко М. М. Дослідження рівня фізичної підготовленості студентів у системі хортингу / М. М. Дорошенко, Е. А. Єрьоменко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 84–97.
12. Дубінський В. М. Система цінностей спортсменів бойових мистецтв / В. М. Дубінський, Е. А. Єрьоменко // Світ єдиноборств. – Дп. : Спортивна орбіта, 2000. – С. 151–162.
13. Ерёмєнко Э. А. Воспитание настойчивости у детей 6–7 лет в процессе занятий хортингом / Э. А. Ерёмєнко // Сибирский педагогический журнал : научное периодическое издание. – Новосибирск, 2013. – № 6. – С. 209–213.
14. Євтух Г. М. Патріотична складова занять бойовими мистецтвами / Г. М. Євтух, Е. А. Єрьоменко, В. Д. Каленок // Світ єдиноборств. – Дп. : Спортивна орбіта, 2000. – С. 77–87.
15. Єрьоменко Е. А. Адаптаційні здібності спортсмена хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 141–153.
16. Єрьоменко Е. А. Батьківщина в серці учня українського хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 278–292.
17. Єрьоменко Е. А. Вивчення школярами способів безпечного падіння і самостраховок хортингу на уроці фізичної культури / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 267–283.
18. Єрьоменко Е. А. Виховання відданих захисників України у системі хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 21–35.
19. Єрьоменко Е. А. Виховання сили у хортингістів / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 238–253.
20. Єрьоменко Е. А. Дихальні вправи у системі хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 170–185.
21. Єрьоменко Е. А. Діяльність тренера з хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 38–52.
22. Єрьоменко Е. А. Загальна і спеціальна психологічна підготовка співробітників правоохоронних органів за прикладними методиками хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 271–289.

23. Єрмоєнко Е. А. Застосування бойових прийомів хортингу співробітниками правоохоронних органів для затримання злочинців / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 196–214.
24. Єрмоєнко Е. А. Захист Батьківщини як виховна мета українського хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 21–35.
25. Єрмоєнко Е. А. Здоров'я людини як виховний орієнтир хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 70–88.
26. Єрмоєнко Е. А. Зміст навчальних завдань для проведення теоретичних занять з хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 158–173.
27. Єрмоєнко Е. А. Ідея відданого служіння українському народові за філософією хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 4–20.
28. Єрмоєнко Е. А. Історико-філософські пріоритети українського хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 36–52.
29. Єрмоєнко Е. А. Критерії високої професійної готовності співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 34–46.
30. Єрмоєнко Е. А. Медитація в хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 89–107.
31. Єрмоєнко Е. А. Методика проведення занять з хортингу для дітей / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 302–324.
32. Єрмоєнко Е. А. Національні бойові традиції українського народу в системі хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 4–20.
33. Єрмоєнко Е. А. Основи викладання елементів хортингу для школярів на уроці фізичної культури / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 236–250.
34. Єрмоєнко Е. А. Основи тренування в хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 290–308.
35. Єрмоєнко Е. А. Поняття спортивної дисципліни та етикету хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 114–132.
36. Єрмоєнко Е. А. Програмний матеріал для занять хортингом дітей 10–11 років / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 272–289.
37. Єрмоєнко Е. А. Реалізація програми розвитку українського хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 4–21.
38. Єрмоєнко Е. А. Розвиток фізичних якостей хортингістів / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 203–223.
39. Єрмоєнко Е. А. Руховий режим спортсмена хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 26–46.
40. Єрмоєнко Е. А. Система фізичного виховання спортсменів хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 230–244.
41. Єрмоєнко Е. А. Спортивна складова хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 170–185.
42. Єрмоєнко Е. А. Спортивна термінологія в системі хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 174–189.
43. Єрмоєнко Е. А. Традиції українського хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 186–202.
44. Єрмоєнко Е. А. Український хортинг у генетичному коді народу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 262–277.
45. Єрмоєнко Е. А. Український хортинг як виховна система особистості / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 53–69.
46. Єрмоєнко Е. А. Умови підвищення рівня фізичної підготовленості спортсменів хортингу різних вікових груп / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 218–235.
47. Єрмоєнко Е. А. Фізична культура та здоровий спосіб життя студентів у системі хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 22–37.
48. Єрмоєнко Е. А. Фізична підготовка хортингістів / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 208–229.

49. Єрмоєнко Е. А. Фізичне виховання хортингістів / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 224–237.
50. Єрмоєнко Е. А. Фізичне навантаження юних спортсменів хортингу старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 203–217.
51. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – бойовий звичай України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 190–207.
52. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
53. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – спортивна гордість України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 168–183.
54. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – спортивна честь українського народу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 184–195.
55. Єрмоєнко Е. А. Хортинг і біологічний потенціал спортсменів / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 68–88.
56. Єрмоєнко Е. А. Хортинг і здоровий спосіб життя / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 5–25.
57. Єрмоєнко Е. А. Хортинг на уроці фізичної культури в школі / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 251–266.
58. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у забезпеченні здорового життя людини / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 70–87.
59. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у системі національно-патріотичного виховання юного українця / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 293–310.
60. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у системі професійно-прикладної підготовки офіцерського складу правоохоронних органів України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 133–149.
61. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у стратегії оздоровлення української нації / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 53–69.
62. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у формуванні позитивних моральних якостей співробітників правоохоронних органів України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 215–239.
63. Єрмоєнко Е. А. Хортинг як засіб професійно-психологічної самосвідомості співробітників правоохоронних органів України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 150–167.
64. Єрмоєнко Е. А. Хортинг як оборонний звичай української нації / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 257–270.
65. Єрмоєнко Е. А. Цільова спрямованість педагогічних програм українського хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 53–69.
66. Жадан О. М. Параметри рухової діяльності старших дошкільнят та школярів молодших класів за програмою хортингу / О. М. Жадан // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 132–145.
67. Зубалій М. Д. Особливості викладання елементів хортингу на уроці фізичної культури для учнів молодших і середніх класів / М. Д. Зубалій, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 163–177.
68. Іванченко А. А. Основи всебічної підготовки хортингіста до змагальної діяльності / А. А. Іванченко, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 64–77.
69. Ільницький І. Р. Хортинг та організація навчання / І. Р. Ільницький, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 247–258.
70. Карасевич С. А. Педагогічне покликання тренера з хортингу / С. А. Карасевич, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 139–158.
71. Кіблицький Р. В. Морально-ціннісні орієнтації хортингіста / Р. В. Кіблицький, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Карасевич // Збірник наукових праць. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 274–288.
72. Колонтай В. Є. Психодіагностика в системі хортингу / В. Є. Колонтай, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 240–256.

73. Кривенко В. П. Методика вивчення пересувань спортсмена хортингу / В. П. Кривенко, Е. А. Єрмоєнко, С. В. П'ятіков // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 94–109.
74. Куцкір М. С. Принципи виховання системних вольових якостей спортсменів хортингу / М. С. Куцкір, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 108–126.
75. Митрофанов О. С. Методика розвитку сили та швидко-силових здібностей хортингістів / О. С. Митрофанов, Е. А. Єрмоєнко, С. В. П'ятіков // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 245–261.
76. Мірчев Д. В. Реалізація навчальних завдань спортсменів хортингу / Д. В. Мірчев, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 129–143.
77. Одновол С. О. Медико-фізіологічні чинники оздоровчої рухової активності хортингістів / С. О. Одновол, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 107–126.
78. Пальоха О. І. Всебічне виховання школярів засобами хортингу / О. І. Пальоха, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 286–300.
79. Пащенко П. Л. Система підготовки курсантів до служби в силових структурах держави / П. Л. Пащенко, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 19–33.
80. Пеньков Ю. М. Поведінкові звички і психофізична саморегуляція спортсмена хортингу / Ю. М. Пеньков, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 108–128.
81. Плеханов В. В. Розвиток спритності у спортсменів хортингу / В. В. Плеханов, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 127–148.
82. Поливняний С. А. Основні параметри самоконтролю у процесі фізичних тренувань в системі хортингу / С. А. Поливняний, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 47–63.
83. Полторацький С. С. Методика військово-патріотичного виховання хортингістів / С. С. Полторацький, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 229–245.
84. П'ятіков С. В. Український хортинг як засіб освоєння системи національно-патріотичних цінностей / С. В. П'ятіков, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 36–52.
85. Роханський В. М. Методи вдосконалення спортсменами хортингу ударної техніки руками / В. М. Роханський, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Карасевич // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 125–138.
86. Самоха Д. М. Зміст програми самостійних тренувань з хортингу / Д. М. Самоха, Е. А. Єрмоєнко, С. В. П'ятіков // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 70–83.
87. Самоха І. М. Етапи підготовки учнів у системі хортингу / І. М. Самоха, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 69–84.
88. Саченко М. В. Хортинг як чинник виховання основних вольових якостей спортсменів / М. В. Саченко, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 166–185.
89. Сікан В. Ю. Технології здоров'язбереження у методиці хортингу / В. Ю. Сікан, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 284–301.
90. Сокол Є. М. Вивчення стійок спортсменами хортингу / Є. М. Сокол, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 82–93.
91. Степанюк А. В. Планування та організація навчально-виховного процесу з хортингу / А. В. Степанюк, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтєв // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 325–338.
92. Годорук С. І. Виховна система хортингу на захисті інтересів України / С. І. Годорук, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 4. – Ч. 3. – С. 5–18.

93. Шевчук В. С. Оздоровча дихальна гімнастика хортингу для дітей / В. С. Шевчук, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2009. – С. 149–169.
94. Шило О. М. Фізичне і морально-психологічне становлення особистості засобами хортингу / О. М. Шило, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 127–140.
95. Шишко А. П. Формування інтересу учнів до занять хортингом / А. П. Шишко, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Карасевич // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 144–157.
96. Шукалюк Ю. С. Зміст програми занять з хортингу для підлітків 12–13 років / Ю. С. Шукалюк, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 290–309.
97. Шульга А. В. Програма занять з хортингу для юних спортсменів 8–9 років / А. В. Шульга, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Бабурнич // Педагогіка хортингу : зб. наук. праць. – К. : Паливода А. В., 2010. – С. 254–271.
98. Щербаков В. С. Патріотичне виховання спортсмена-єдиноборця / В. С. Щербаков, Е. А. Єрмоєнко // Світ єдиноборств. – Дп. : Спортивна орбіта, 2000. – С. 36–47.
99. Щербина В. В. Впровадження комплексів фізичних вправ хортингу в навчально-тренувальний процес учнів / В. В. Щербина, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2013. – С. 98–113.

Yeromenko E. A.

University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

The main methods of ensuring the necessary self-defense in extreme life situations

Abstract. *This scientific article characterizes the necessary defense and the urgent need to use service-applied techniques of horting in extreme conditions, analyzes aspects of the legality of application of service-applied methods of physical impact of the horting system in extreme social conditions within the necessary self-defense, methods and forms of training athletes. modern national sport of horting and approaches to defining the essence, content and tasks of personal defense. Directions and criteria are considered. The need to increase technical and tactical preparedness is emphasized. Elements of formation of combat readiness for competitions, functional preparation of horting athletes for performance of tasks of the trainer are allocated. The technical characteristics of training equipment used by athletes in the classroom are considered. The scheme of distribution of loading at trainings on the general and special physical training of sportsmen is offered. It is proposed to expand the sections of the training program on general and special endurance, speed and strength qualities, to use methods of training highly qualified horting athletes. The directions of increase of functional, tactical, psychological preparation, necessary self-defense and possible consequences in case of its excess are shown. Emphasis is placed on the need to study the legislation of Ukraine on the possibility of using horting techniques in extreme conditions. Recommendations for the use of means and methods of necessary self-defense in extreme situations of a domestic nature and unpredictable living conditions are given.*

Key words: *necessary defense, extreme necessity of application of receptions, horting, service-applied receptions of horting, extreme conditions, self-defense of the person.*